

Federico Tenca Montini

Dejstvo, da je Trst osvobodila jugoslovanska vojska, je posledica cele vrste naključij. Čisto enostavno bi se zgodilo, da bi prišli dan kasneje ali dan prej: oboje bi znatno spremenilo potek dogodkov. Nič ni bilo vnaprej določeno.

Ne le upali – to so tudi počeli. Komunistična partija STO je bila *de facto* satelit jugoslovanske oziroma, bolje rečeno, slovenske komunistične partije. Ta je na Tržaškem skušala igrati na karto ulice in množične mobilizacije. Na enako karto je skušala igrati Italijanska komunistična partija drugod po Italiji v prvih povojnih letih, a je v njej izgubila. Slovenski komunisti so konsistentno igrali na karto konstantne mobilizacije, shodov, zastav in sloganov. Leta 1948, ko je prišlo do razkola med Titom in Stalinom, so nenadoma postali žrtve lastne strategije. Ne le, da so v cona A izgubili nadzor nad Komunistično partijo STO, temveč je ta, pod vodstvom Vittoria Vidalija, postala ena glavnih nosilk protijugoslovanskih aktivnosti v obmejnem prostoru.

V svoji knjigi plastično predstavite vrloglavo sosledje dogodkov, ki so se zvrstili spomladi 1948. V Italiji potekajo parlamentarne volitve, na katerih se določa usoda mlade republike. Zahodni zavezniki skušajo podpreti demokratične, prozahodne sile, tako da s tripartitno noto predlagajo vrnitev celotnega Svobodnega tržaškega ozemlja Italiji. Sočasno pa so v Beogradu nerazumni zaradi povsem drugih težav, ki jih v zahodnih prestolnicah še sploh ne slutijo ...

Tako je. Spomladi 1948 so se začeli odnosi med Beogradom in Moskvo naglo poslabševati. Še danes se sprašujem, kako da se tega v zahodnih prestolnicah niso zavedali. Sovjeti so umaknili svoje svetovalce, a noben zahodni veleposlanik o tem ni poročal domov. Morda so bile v tedanjem jugoslovanskem policijskem režimu ambasade zelo izolirane. Tudi Cia se ni zavedala, kaj se pripravlja. A zavedati se moramo, da je bila Cia še vedno v povojih: če beremo njene zgodnje dokumente, vidimo, da se je ukvarjala z govoricami in špekulacijami.

Po razkolu s Stalinom leta 1948 so se jugoslovanski komunisti v Trstu znašli v izjemni izolaciji.

Tako je. Mislim, da je ta obrat tudi v slovenski historiografiji dokaj slabo analiziran. Prikazuje se ga predvsem s perspektive tržaških Slovencev, ki so se znašli pod nasiljem filoitalijanskih komunistov. Ta narativ ne upošteva le, da je bilo nasilje vsestransko in je zaznamovalo celotno politično življenje v STO, temveč tudi, da bi bila osamitev »titoistov« nemožna brez soglasja dela Slovencev. KP STO je bila namreč oblikovana tako, da so v njej Slovenci in Hrvati lahko preglasovali Italijane. Stalinistična struja je v njej prevladala zato, ker je dobršen del Slovencev glasoval proti Titu.

Razkol v KP STO, ki je bil prvenstveno politične narave, pa je nedvomno imel dolgoročne posledice na narodnostnem področju. Številni slovenski komunisti so po letu 1948 bojkotirali slovenske šole, saj so bile te bodisi v rokah »fašistov«, to je angloameriške uprave, ki je zaposlila tudi mnoge protikomunistične begunce iz Slovenije, bodisi v rokah »titofašistov«. Posledično so cele generacije izgubile stik s slovenskim knjižnim jezikom in kulturo ter se v naslednjih desetletjih poitalijančile.

Posledično tudi jugoslovanske oblasti ne vidijo več prednosti v obstoju STO. Ta tako postane mrtvorajena tvorba, ki je noče več nihče: ne Italija, ne zahodni zavezniki, ne Jugoslavija. A vendar traja še šest let, preden pride do končne rešitve. Zakaj tako dolgo?

Po letu 1948 postane tržaški problem minorno vprašanje, ki pa ima še vedno precejšnjo simbolno težo. Za Jugoslavijo je šlo vse bolj za vprašanje, kako Sloveniji zagotoviti dostop do morja, kar je nujno pomenilo razdelitev STO, saj po letu 1948 noben pomemben jugoslovanski akter ni več verjel v možnost priključitve Trsta. Italija pa je ostala fiksirana na tripartitno izjavo zahodnih sil iz pomladi 1948, ki sicer ni imela nikakršne mednarodnopravne veljave, a je Italiji dajala lažno utvaro, da bo znova pridobila celotno STO. Sam sicer ne verjamem, da je italijanska politika verjela v izvedljivost te zahteve, a se ji ni več mogla odpovedati, ker je lastno javnost prepričala o pomembnosti tržaškega vprašanja. S tem si je zavezala roke. Zaradi te utvare je namreč slabo igrala svoje karte v diplomatski igri. Postala je zelo nepopustljiva.

Jugoslovane je togost italijanske diplomacije sprva vznemirjala, nato pa, ko so se je navadili, se zdi, da jih je celo zabavala. Tako so začeli Italijo in zahodne sile bombardirati s celo vrsto predlogov, vedoč, da jih bo Italija odbila. S tem so ohranjali iniciativo, obenem pa v očeh zahodnih sil izpadli kot bolj konstruktivna izmed sprtih strani.

Eden takšnih predlogov je bil tudi kondominij na STO ...

Torej »andorska opcija«, ki jo je omenjal že Molotov ...

Da, predlog se je zdel tako nerealističen, da so ga zgodovinarji dolga leta zgolj registrirali, nihče pa ga ni analiziral. Ko sem podrobneje raziskal zadevo, sem ugotovil, da je sprva zares šlo za Kardeljevo šalo. V pogovoru z nekim ameriškim diplomatom je zahodnim silam oponesel, češ, STO je vaša juha, zdaj jo pa pojejte. V smislu: mirovni sporazum je še vedno v veljavi, in če ne bo trajne rešitve za STO, bomo predlagali jugoslovansko-italijanski kondominij na njem. Kmalu zatem je v pogovoru z nekim drugim diplomatom nekaj podobnega omenil Tito, ki verjetno niti ni vedel, o čem se je malo prej pogovarjal Kardelj. To naključje je nato jugoslovansko vodstvo spodbudilo, da je o tem začelo resno razpravljati. Nazadnje so prišli do zaključka, da naj se jugoslovanska strategija spremeni in da bo odslej zahteva po kondominiju na STO temeljno izhodišče jugoslovanske politike glede tržaškega vprašanja.

A nazadnje ni bilo iz kondominija nič in prišlo je do razdelitve STO. Kot vemo, je bila cona A, z nekaj popravki, priključena Italiji, cona B in nekaj vasi v Miljskih hribih pa priključene Jugoslaviji ter razdeljene med Slovenijo in Hrvaško. Toda vaša knjiga pokaže, da to zdaleč ni bila edina možnost. Zlasti Jugoslavija si je do zadnjega prizadevala, da bi dobila večji del cone A, in se bila v zameno pripravljena odreči nekaterim mestom v Istri.

Tako je. Takrat je bilo veliko poskusov, zlasti Aleša Beblerja, da bi se Jugoslaviji priključile tudi nekatere slovenske vasi v neposredni okolici Trsta. Vendar Angloameričani niso imeli posluha za te predloge. Tu se je zanimivo vprašati, zakaj. Italija

je namreč že pred tem signalizirala nezanimanje za te razmeroma revne kraške vasi, poseljene s prebivalstvom, ki je bilo sovražno nastrojeno do Italije.

Toda na drugi strani ni bilo nobene italijanske vasi, ki bi jo bilo mogoče ponuditi v zameno. Italijansko govoreče vasi so bile namreč koncentrirane v južnem delu Cone B STO, zlasti v zaledju Umaga in Novigrada. Koper in denimo Bazovica pa nista menjalni karti enake vrednosti, naj tako rečem. Jugoslovanska stran si je kljub temu zelo prizadevala, da bi dobila dolinsko in miljsko občino. Nazadnje se je sprizajnila z manjšimi popravki meje med conama v korist Jugoslavije.

To je bil tudi razlog, zakaj so jugoslovanske oblasti tako dolgo odlašale z infrastrukturnimi investicijami v Koper, ki se je začel pospešeno razvijati šele po letu 1954.

Da, Jugoslavija je skušala postaviti nogo v predmestje Trsta, če smem tako reči, in zase pridobiti del tržaške luke. Tam, na južnih obronkih mesta, naj bi zrasel nekakšen Novi Trst, po zgledu Nove Gorice. S tem bi Jugoslavija pogojevala razvoj Trsta. Nazadnje je prevladala druga opcija – krepiti Koper kot konkurenco Trstu.

Tržaško vprašanje je bilo torej dokončno rešeno pred natančno sedemdesetimi leti. Zadnje čase pa je v Sloveniji vedno več bojazni, da v Italiji znova dviguje glavo revizionizem. Italijanski zunanji minister Tajani je pred leti v t. i. »bazoviški fojbi« zaklical: »Živela italijanska Istra in Dalmacija!« Kako gledate na te iredentistične spomine? So slovenske bojazni pretirane ali gre za nevaren trend?

Vprašanje fojb je brez dvoma najbolj očiten primer javne rabe zgodovine in politizacije zgodovinskega spomina v Italiji v zadnjih desetletjih.

Ne razumem prav dobro, zakaj se je Italija v devetdesetih letih odločila javno priznati, da je izgubila vojno, čeprav so ji dotlej priznavali, da jo je »izenačila«.

Dejstvo pa je, da je pri vprašanju fojb italijanski javni diskurz zdrsnil v ozkogledi revizionizem, ki je zameglil jasen zgodovinski pogled na sosledje dogodkov, ki so pripeljali do izgube delčka nacionalnega ozemlja. Toda dejansko je šlo za ozemlje, ki je bilo le začasno priključeno naciji. Istra in Reka sta bili del Italije komaj dvajset let, zdaj pa sta že skoraj osemdeset let del drugih držav. Toda ne glede na toksičnost tega diskurza se mi zdi strah odvečen. Mislim, da ni nobene nevarnosti italijanske »rekonkviste« teh ozemelj.

Med medijsko obsedenostjo glede vprašanja »vzhodne meje« in dejansko pomembnostjo teh ozemelj za Italijo gre torej za neskladje?

Tako je, ta ozemlja so v ekonomskem, demografskem in političnem pogledu za Italijo nepomembna. Nekaj podobnega vidimo v srbski obsesiji glede Kosova. S to razliko, da so Istra, Dalmacija, a tudi Trst tudi v simbolnem pogledu zelo obrobni za italijansko zgodovino, gledano v celoti. Z izjemo peščice fanatikov v Trstu nihče zares ne misli, da bi morala Italija znova pridobiti ta ozemlja. Gre za identitetni diskurz, ki je postal del politične folklore. Italija se je očitno odločila, da bo obubožana država južne Evrope, ki je izgubila vojno, medtem ko je bila pred tem ugledna, elegantna zahtevna vojno dočakala na pravi strani. To odločitev spremlja temu primeren provincialen, domačijski diskurz. Govor o »italijanski Istri in Dalmaciji« je podoben tip gostilniškega revanšizma, ko ob nogometnih tekmah proti Franciji prenapeti ali opiti navijači vzklíknejo: »Vrnite nam Mono Lizo!« ●